

جريان‌شناسی تاریخ صدر اسلام (ویراست جدید)

دکتر حبیب زمانی محجوب

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق

سیرشناسه: زمانی محجوب، حبیب، ۱۳۹۷ - | عنوان و نام بیدبادو: جریان شناسی
تاریخ صدر اسلام [اکاب] / حبیب زمانی محجوب؛ [تئیه کننده] پژوهشکده علوم
اسلامی امام صادق [ع] | مشخصات نشر: قم: پژوهشکده تحقیقات
اسلامی، انتشارات فرم هدایت، ۱۳۹۹ | مشخصات ظاهری: ص.؛
تصویر: ۶۰۰۰ م. | شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۲۶-۹۱۱۵/۴ | وضعیت:
پیروزت نویسنده: فیبا | موضوع: اسلام - تاریخ - از آغاز تا ۴۱ ق. | شناسه
افزوده: پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق [ع] | ردیف نگاره: ۴/۸/ز/۴ |
ردیف دیوبی: ۱۳۹۷/۹۱۲ | شماره کتابخانه ملی: ۳۳۶۶۶۶۶

زیرهدایت

جريدة شناسی تاریخ صدر اسلام
(ویراست جدید)

تیه کننده: پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق

حبيب زمانی محجوب	نویسنده:
محمد حسین رجیس دوانی	ناشر علمی:
علی رفیعی	ناشر نهایی:
حسین قاسم حمزه	سروبرستار:
علی فلاحت	دانشگاه:
عبدالرحمون جیاتی اصل	دانشگاه:

زنزم هدایت	ناشر:
مسلم خرسروی	صفحه آزاد:
ابراهیم اسماعیل زاده	ناظر چاپ:

مکتب چاپ	چاپ:
ویرایش	قطع:
۱۳۹۰	بود:
۱۴۰۰	شالک:
۱۴۰۱	شمارگان:
۱۴۰۲	قیمت:
۱۴۰۳	
۱۴۰۴	
۱۴۰۵	
۱۴۰۶	
۱۴۰۷	
۱۴۰۸	
۱۴۰۹	
۱۴۱۰	
۱۴۱۱	
۱۴۱۲	
۱۴۱۳	
۱۴۱۴	
۱۴۱۵	
۱۴۱۶	
۱۴۱۷	
۱۴۱۸	
۱۴۱۹	
۱۴۲۰	
۱۴۲۱	
۱۴۲۲	
۱۴۲۳	
۱۴۲۴	
۱۴۲۵	
۱۴۲۶	
۱۴۲۷	
۱۴۲۸	
۱۴۲۹	
۱۴۳۰	
۱۴۳۱	
۱۴۳۲	
۱۴۳۳	
۱۴۳۴	
۱۴۳۵	
۱۴۳۶	
۱۴۳۷	
۱۴۳۸	
۱۴۳۹	
۱۴۴۰	
۱۴۴۱	
۱۴۴۲	
۱۴۴۳	
۱۴۴۴	
۱۴۴۵	
۱۴۴۶	
۱۴۴۷	
۱۴۴۸	
۱۴۴۹	
۱۴۴۱۰	
۱۴۴۱۱	
۱۴۴۱۲	
۱۴۴۱۳	
۱۴۴۱۴	
۱۴۴۱۵	
۱۴۴۱۶	
۱۴۴۱۷	
۱۴۴۱۸	
۱۴۴۱۹	
۱۴۴۲۰	
۱۴۴۲۱	
۱۴۴۲۲	
۱۴۴۲۳	
۱۴۴۲۴	
۱۴۴۲۵	
۱۴۴۲۶	
۱۴۴۲۷	
۱۴۴۲۸	
۱۴۴۲۹	
۱۴۴۳۰	
۱۴۴۳۱	
۱۴۴۳۲	
۱۴۴۳۳	
۱۴۴۳۴	
۱۴۴۳۵	
۱۴۴۳۶	
۱۴۴۳۷	
۱۴۴۳۸	
۱۴۴۳۹	
۱۴۴۴۰	
۱۴۴۴۱	
۱۴۴۴۲	
۱۴۴۴۳	
۱۴۴۴۴	
۱۴۴۴۵	
۱۴۴۴۶	
۱۴۴۴۷	
۱۴۴۴۸	
۱۴۴۴۹	
۱۴۴۴۱۰	
۱۴۴۴۱۱	
۱۴۴۴۱۲	
۱۴۴۴۱۳	
۱۴۴۴۱۴	
۱۴۴۴۱۵	
۱۴۴۴۱۶	
۱۴۴۴۱۷	
۱۴۴۴۱۸	
۱۴۴۴۱۹	
۱۴۴۴۲۰	
۱۴۴۴۲۱	
۱۴۴۴۲۲	
۱۴۴۴۲۳	
۱۴۴۴۲۴	
۱۴۴۴۲۵	
۱۴۴۴۲۶	
۱۴۴۴۲۷	
۱۴۴۴۲۸	
۱۴۴۴۲۹	
۱۴۴۴۳۰	
۱۴۴۴۳۱	
۱۴۴۴۳۲	
۱۴۴۴۳۳	
۱۴۴۴۳۴	
۱۴۴۴۳۵	
۱۴۴۴۳۶	
۱۴۴۴۳۷	
۱۴۴۴۳۸	
۱۴۴۴۳۹	
۱۴۴۴۴۰	
۱۴۴۴۴۱	
۱۴۴۴۴۲	
۱۴۴۴۴۳	
۱۴۴۴۴۴	
۱۴۴۴۴۵	
۱۴۴۴۴۶	
۱۴۴۴۴۷	
۱۴۴۴۴۸	
۱۴۴۴۴۹	
۱۴۴۴۵۰	
۱۴۴۴۵۱	
۱۴۴۴۵۲	
۱۴۴۴۵۳	
۱۴۴۴۵۴	
۱۴۴۴۵۵	
۱۴۴۴۵۶	
۱۴۴۴۵۷	
۱۴۴۴۵۸	
۱۴۴۴۵۹	
۱۴۴۴۶۰	
۱۴۴۴۶۱	
۱۴۴۴۶۲	
۱۴۴۴۶۳	
۱۴۴۴۶۴	
۱۴۴۴۶۵	
۱۴۴۴۶۶	
۱۴۴۴۶۷	
۱۴۴۴۶۸	
۱۴۴۴۶۹	
۱۴۴۴۷۰	
۱۴۴۴۷۱	
۱۴۴۴۷۲	
۱۴۴۴۷۳	
۱۴۴۴۷۴	
۱۴۴۴۷۵	
۱۴۴۴۷۶	
۱۴۴۴۷۷	
۱۴۴۴۷۸	
۱۴۴۴۷۹	
۱۴۴۴۸۰	
۱۴۴۴۸۱	
۱۴۴۴۸۲	
۱۴۴۴۸۳	
۱۴۴۴۸۴	
۱۴۴۴۸۵	
۱۴۴۴۸۶	
۱۴۴۴۸۷	
۱۴۴۴۸۸	
۱۴۴۴۸۹	
۱۴۴۴۹۰	
۱۴۴۴۹۱	
۱۴۴۴۹۲	
۱۴۴۴۹۳	
۱۴۴۴۹۴	
۱۴۴۴۹۵	
۱۴۴۴۹۶	
۱۴۴۴۹۷	
۱۴۴۴۹۸	
۱۴۴۴۹۹	
۱۴۴۴۱۰۰	
۱۴۴۴۱۱۰	
۱۴۴۴۱۲۰	
۱۴۴۴۱۳۰	
۱۴۴۴۱۴۰	
۱۴۴۴۱۵۰	
۱۴۴۴۱۶۰	
۱۴۴۴۱۷۰	
۱۴۴۴۱۸۰	
۱۴۴۴۱۹۰	
۱۴۴۴۲۰۰	
۱۴۴۴۲۱۰	
۱۴۴۴۲۲۰	
۱۴۴۴۲۳۰	
۱۴۴۴۲۴۰	
۱۴۴۴۲۵۰	
۱۴۴۴۲۶۰	
۱۴۴۴۲۷۰	
۱۴۴۴۲۸۰	
۱۴۴۴۲۹۰	
۱۴۴۴۳۰۰	
۱۴۴۴۳۱۰	
۱۴۴۴۳۲۰	
۱۴۴۴۳۳۰	
۱۴۴۴۳۴۰	
۱۴۴۴۳۵۰	
۱۴۴۴۳۶۰	
۱۴۴۴۳۷۰	
۱۴۴۴۳۸۰	
۱۴۴۴۳۹۰	
۱۴۴۴۴۰۰	
۱۴۴۴۴۱۰	
۱۴۴۴۴۲۰	
۱۴۴۴۴۳۰	
۱۴۴۴۴۴۰	
۱۴۴۴۴۵۰	
۱۴۴۴۴۶۰	
۱۴۴۴۴۷۰	
۱۴۴۴۴۸۰	
۱۴۴۴۴۹۰	
۱۴۴۴۵۰۰	
۱۴۴۴۵۱۰	
۱۴۴۴۵۲۰	
۱۴۴۴۵۳۰	
۱۴۴۴۵۴۰	
۱۴۴۴۵۵۰	
۱۴۴۴۵۶۰	
۱۴۴۴۵۷۰	
۱۴۴۴۵۸۰	
۱۴۴۴۵۹۰	
۱۴۴۴۶۰۰	
۱۴۴۴۶۱۰	
۱۴۴۴۶۲۰	
۱۴۴۴۶۳۰	
۱۴۴۴۶۴۰	
۱۴۴۴۶۵۰	
۱۴۴۴۶۶۰	
۱۴۴۴۶۷۰	
۱۴۴۴۶۸۰	
۱۴۴۴۶۹۰	
۱۴۴۴۷۰۰	
۱۴۴۴۷۱۰	
۱۴۴۴۷۲۰	
۱۴۴۴۷۳۰	
۱۴۴۴۷۴۰	
۱۴۴۴۷۵۰	
۱۴۴۴۷۶۰	
۱۴۴۴۷۷۰	
۱۴۴۴۷۸۰	
۱۴۴۴۷۹۰	
۱۴۴۴۸۰۰	
۱۴۴۴۸۱۰	
۱۴۴۴۸۲۰	
۱۴۴۴۸۳۰	
۱۴۴۴۸۴۰	
۱۴۴۴۸۵۰	
۱۴۴۴۸۶۰	
۱۴۴۴۸۷۰	
۱۴۴۴۸۸۰	
۱۴۴۴۸۹۰	
۱۴۴۴۹۰۰	
۱۴۴۴۹۱۰	
۱۴۴۴۹۲۰	
۱۴۴۴۹۳۰	
۱۴۴۴۹۴۰	
۱۴۴۴۹۵۰	
۱۴۴۴۹۶۰	
۱۴۴۴۹۷۰	
۱۴۴۴۹۸۰	
۱۴۴۴۹۹۰	
۱۴۴۴۱۰۰۰	
۱۴۴۴۱۱۰۰	
۱۴۴۴۱۲۰۰	
۱۴۴۴۱۳۰۰	
۱۴۴۴۱۴۰۰	
۱۴۴۴۱۵۰۰	
۱۴۴۴۱۶۰۰	
۱۴۴۴۱۷۰۰	
۱۴۴۴۱۸۰۰	
۱۴۴۴۱۹۰۰	
۱۴۴۴۲۰۰۰	
۱۴۴۴۲۱۰۰	
۱۴۴۴۲۲۰۰	
۱۴۴۴۲۳۰۰	
۱۴۴۴۲۴۰۰	
۱۴۴۴۲۵۰۰	
۱۴۴۴۲۶۰۰	
۱۴۴۴۲۷۰۰	
۱۴۴۴۲۸۰۰	
۱۴۴۴۲۹۰۰	
۱۴۴۴۳۰۰۰	
۱۴۴۴۳۱۰۰	
۱۴۴۴۳۲۰۰	
۱۴۴۴۳۳۰۰	
۱۴۴۴۳۴۰۰	
۱۴۴۴۳۵۰۰	
۱۴۴۴۳۶۰۰	
۱۴۴۴۳۷۰۰	
۱۴۴۴۳۸۰۰	
۱۴۴۴۳۹۰۰	
۱۴۴۴۴۰۰۰	
۱۴۴۴۴۱۰۰	
۱۴۴۴۴۲۰۰	
۱۴۴۴۴۳۰۰	
۱۴۴۴۴۴۰۰	
۱۴۴۴۴۵۰۰	
۱۴۴۴۴۶۰۰	
۱۴۴۴۴۷۰۰	
۱۴۴۴۴۸۰۰	
۱۴۴۴۴۹۰۰	
۱۴۴۴۵۰۰۰	
۱۴۴۴۵۱۰۰	
۱۴۴۴۵۲۰۰	
۱۴۴۴۵۳۰۰	
۱۴۴۴۵۴۰۰	
۱۴۴۴۵۵۰۰	
۱۴۴۴۵۶۰۰	
۱۴۴۴۵۷۰۰	
۱۴۴۴۵۸۰۰	
۱۴۴۴۵۹۰۰	
۱۴۴۴۶۰۰۰	
۱۴۴۴۶۱۰۰	
۱۴۴۴۶۲۰۰	
۱۴۴۴۶۳۰۰	
۱۴۴۴۶۴۰۰	
۱۴۴۴۶۵۰۰	
۱۴۴۴۶۶۰۰	
۱۴۴۴۶۷۰۰	
۱۴۴۴۶۸۰۰	
۱۴۴۴۶۹۰۰	
۱۴۴۴۷۰۰۰	
۱۴۴۴۷۱۰۰	
۱۴۴۴۷۲۰۰	
۱۴۴۴۷۳۰۰	
۱۴۴۴۷۴۰۰	
۱۴۴۴۷۵۰۰	
۱۴۴۴۷۶۰۰	
۱۴۴۴۷۷۰۰	
۱۴۴۴۷۸۰۰	
۱۴۴۴۷۹۰۰	
۱۴۴۴۸۰۰۰	
۱۴۴۴۸۱۰۰	
۱۴۴۴۸۲۰۰	
۱۴۴۴۸۳۰۰	
۱۴۴۴۸۴۰۰	
۱۴۴۴۸۵۰۰	
۱۴۴۴۸۶۰۰	
۱۴۴۴۸۷۰۰	
۱۴۴۴۸۸۰۰	
۱۴۴۴۸۹۰۰	
۱۴۴۴۹۰۰۰	
۱۴۴۴۹۱۰۰	
۱۴۴۴۹۲۰۰	
۱۴۴۴۹۳۰۰	
۱۴۴۴۹۴۰۰	
۱۴۴۴۹۵۰۰	
۱۴۴۴۹۶۰۰	
۱۴۴۴۹۷۰۰	
۱۴۴۴۹۸۰۰	
۱۴۴۴۹۹۰۰	
۱۴۴۴۱۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۱۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۲۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۳۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۴۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۵۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۶۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۷۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۸۰۰۰۰	
۱۴۴۴۱۹۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۰۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۱۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۲۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۳۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۴۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۵۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۶۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۷۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۸۰۰۰۰	
۱۴۴۴۲۹۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۰۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۱۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۲۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۳۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۴۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۵۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۶۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۷۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۸۰۰۰۰	
۱۴۴۴۳۹۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۰۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۱۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۲۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۳۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۴۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۵۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۶۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۷۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۸۰۰۰۰	
۱۴۴۴۴۹۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۰۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۱۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۲۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۳۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۴۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۵۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۶۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۷۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۸۰۰۰۰	
۱۴۴۴۵۹۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۰۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۱۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۲۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۳۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۴۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۵۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۶۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۷۰۰۰۰	
۱۴۴۴۶۸۰۰۰۰	
۱۴	

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۵	فصل نخست: اوضاع سیاسی - مذهبی جزیره‌العرب در آستانه بعثت
۱۵	۱- اوضاع جغرافیایی
۱۶	۱-۱-۱، حجاز
۱۶	۱-۲-۱، صحرای عرب
۱۶	۱-۳-۱، یمن
۱۷	۲- اوضاع سیاسی و اجتماعی
۱۹	۲-۱-۱، نظام قبیله‌ای
۲۱	۲-۲-۱، خانواده و زن
۲۲	۲-۳-۱، اوضاع دینی و فکری
۲۲	۲-۳-۱-۱، دین حنیف
۲۲	۲-۳-۱-۲، یهود
۲۵	۲-۳-۱-۳، مسیحیت
۲۷	۴-۳-۱، بت پرستی
۳۰	۵-۳-۱، آئین‌های دیگر
۳۲	فصل دوم: جریان‌شناسی دوران پیامبر: در مکه
۳۴	۱-۲، تبار پیامبر: قبیله قریش
۴۴	۱-۱-۲، تولد و کودکی

۴۵	۲-۱-۲. جوانی تابعثت
۴۷	۲-۲. عصر تنزیل (بعثت و دعوت)
۴۸	۱-۲-۲. بعثت پیامبر اعظم
۴۸	۲-۲-۲. هدف بعثت پیامبر: وریشه مخالفت با آن
۴۹	۳-۲-۲. دعوت به اسلام
۵۱	۲-۲. عملکرد جریان مشرکان مکه و واکنش مسلمانان
۵۱	۱-۳-۲. مخالفت سران جریان شرک
۵۲	۲-۳-۲. هجرت به حبشه
۵۴	۳-۳-۲. محاصرة اقتصادی مسلمانان
۵۵	۴-۳-۲. انتخاب یثرب برای هجرت مسلمانان
۵۷	۵-۳-۲. ماجرای ليلةالمبیت
۵۹	فصل سوم: جریان‌شناسی دوران پیامبر در مدینه
۵۹	۱-۳. هجرت و شکل‌گیری حکومت اسلامی در مدینه
۶۰	۱-۱-۳. پیمان مفاہات (برادری) و اهمیت آن
۶۱	۲-۱-۳. پیمان ثانیه مدینه
۶۳	۲-۳. جریان‌ها و گروه‌های سیاسی مدینه
۶۳	۱-۲-۳. مهاجران
۶۵	الف) بنی هاشم
۶۶	ب) بنی امية
۶۸	۲-۲-۳. انصار
۷۶	۳-۲-۳. منافقان
۷۶	الف) جریان نفاق
۷۸	ب) نشانه‌های منافقان در قرآن
۷۹	پ) مراتب نفاق
۸۰	ت) دسیسه‌های منافقین
۸۶	ث) عملکرد رسول الله در برابر منافقان

۸۷	۴-۲-۳. یهودیان
۸۹	اقدامات پیامبر ﷺ در برابر یهودیان
۸۹	یک - انعقاد پیمان
۹۱	دو - دعوت به اسلام
۹۲	سه - برخورد مسالمت‌آمیز
۹۳	چهار - افشاگری فتنه یهود و روشنگری مسلمانان
۹۴	پنج - روبارویی با یهودیان
۹۵	- غزوه بنی قینقاع
۹۷	- غزوه بنی نضیر
۹۷	- غزوه بنی قریظه
۱۰۰	- تقد و بررسی سراج‌امدی قریظه
۱۰۲	- غزوه خیبر
۱۰۷	فصل چهارم: دوران خلفای سه‌گانه: ابوبکر، عمرو و عثمان
۱۰۷	۱-۴. سقیفه مبدأ شکاف میان مسلمانان
۱۰۹	۱-۱-۴. ماجرای سقیفه
۱۲۰	۲-۱-۴. بیعت عمومی با ابوبکر
۱۲۱	۳-۱-۴. اهداف فتحان سقیفه
۱۲۶	۴-۱-۴. واکنش حضرت علی (ع) به سقیفه
۱۳۲	۵-۱-۴. شهادت حضرت فاطمه (ع)
۱۳۷	۶-۱-۴. بیعت با ابوبکر
۱۳۹	۷-۱-۴. دلایل بیعت
۱۴۷	۲-۴. ارتباط امام (ع) با دستگاه خلافت پس از بیعت
۱۴۷	۱-۲-۴. سکوت حساب‌شده و منطقی
۱۵۰	۲-۲-۴. راهنمایی خلفا
۱۵۲	۳-۲-۴. انتقاد از خلفا
۱۵۴	۴-۳-۴. خلافت ابوبکر

مقدمه

مراد از جریان‌شناسی شناخت جریان‌های فکری- سیاسی جامعه است. هنگام سخن از جریان در اجتماع، تشكل، جمعت و گروهی با ویژگی‌های فکری- سیاسی یکسان است.^۱ مهم‌ترین ویژگی هر جریان داشتن مبانی فکری داشت. اجتماع و گردآمدن در کنار یکدیگر، بدون تفکراتی مرتبط یا منسجم نمی‌تواند به شکل‌گیری جریان منجر شود. به همین دلیل است که در جریان‌شناسی، شناخت خطوط اصلی و تفکرات اصولی هر جریان اهمیت بسیار دارد؛ گویی نظام فکری هدفمندی در هر جریان وجود دارد که اعضای آن جریان را به سوی هدفی خاص سوق می‌دهد و به سمت تحقق ایده‌ها و آرمان‌های اساسی آن جریان ترغیب می‌کند. ویژگی دیگر هر جریانی استمرار آن است؛ به این معنا که تنها در صورتی می‌توان به واقعه‌ای تاریخی جریان گفت که در بستر زمان و مکان استمرار و گسترش داشته باشد و گروهی آن را سازماندهی کرده باشند.^۲ البته، جریان‌ها در درون خود گروه‌ها و احزاب و نهادهایی دارند که پس از پیدایش جریان شکل می‌گیرند.

به طور معمول، هدف جریان‌های فکری- سیاسی به دست گرفتن قدرت و تسلط بر جامعه است. براین اساس، وقتی از جریان‌شناسی سخن می‌گوییم باید به مبدأ یا منشأ و مسیر یا بستر و همچنین، مقصد و هدفی توجه کنیم که جریان‌های فکری- سیاسی همچون روید

۱. عبدالحسین خسروپناه، جریان‌شناسی فکری ایران معاصر، قم، مؤسسه فرهنگی حکومت نوین اسلامی، ۱۳۸۸.

۲. ص.^۹

۲. ر.ک. علی محمد ولی، دیانت و سیاست در فرون نخستین اسلامی، تهران، دانشگاه الزهرا، ۱۳۸۰، ص ۷۳-۷۵.

به سوی آن روان هستند.^۱ برای شناخت هر جریان، ناگزیر، باید مبانی فکری و جلوه‌های رفتاری آن توأم‌ان بررسی شود. در واقع، در جریان‌شناسی باید در پی کشف رابطه ایده و عمل بود.^۲

هرچند جریان‌شناسی واژه‌ای به‌نسبت جدید است، ولی در هر دوره‌ای از تاریخ جریان‌های متعددی وجود داشته‌اند که حوادث تاریخی را رقم زده‌اند و زمینه‌ساز بسیاری از تغییرات و تحولات تاریخی در جامعه شده‌اند. تاریخ صدر اسلام نیز جدا از این مقوله نیست. با نگاهی عمیق می‌توان به وجود برخی جریان‌ها و نقش و تأثیر آن‌ها در این دوره پی‌برد. رویکرد این نوشتار بررسی عملکرد جریان‌هایی است که در تحولات سیاسی – اجتماعی صدر اسلام نقش آفرین بوده‌اند و اینکه هر جریان در پی چه اهداف و برنامه‌هایی بود.^۳

هرچند در آثار فراوانی که درباره تاریخ صدر اسلام نگاشته شده، گروه‌های سیاسی - مذهبی و عملکرد آن‌ها تبیین و تحلیل شده است، ولی تاکنون آثار محدودی با نگاه جریان‌شناسی درباره تاریخ صدر اسلام نوشته شده است^۴ و خلاً بررسی تاریخ صدر اسلام با این رویکرد محسوس به نظر می‌رسد.

بی‌گمان، در وضعیت سیاسی و اجتماعی امروز، تبیین مسائل تاریخی به صورتی داستانی و بدون واکاوی و تحلیل و معرفی جریان‌های حادثه‌ساز چنان روز نگاهی نمی‌رسد. از این‌رو، برای شناخت دقیق مسائل تاریخ صدر اسلام و تطبیق آن با مسائل روز ناگزیریم تاریخ دوران صدر اسلام را نیز با رویکردی جدید و براساس مسائل جدید بررسی کنیم. بررسی فراز و نشیب‌هایی که در تاریخ صدر اسلام برای جامعه اسلامی روی داد و ریشه‌یابی علل حوادث و نگاه جریان‌شناسانه به آن می‌تواند چراغی فراروی آینده باشد و بر بصیرت ما در شناخت وضعیت موجود جامعه و نحوه برخورد با آن بیفزاید، افزون‌بر اینکه، این جریان‌ها نه تنها تحولات تاریخ صدر اسلام، بلکه سیزده قرن پس از آن را نیز رقم زده‌اند.

۱. آیت مظفری، جریان‌شناسی سیاسی ایران معاصر، قم، زمزم هدایت، ۱۳۸۲، ص. ۱۵.

۲. جواد سلیمانی، جریان‌شناسی فکری - سیاسی صدر اسلام، قم، وثوق، ۱۳۹۴، ص. ۱۷.

۳. نگارنده این ایده و روش را از سخنان گهربار مقام معظم رهبری «نوجله» درخصوص تاریخ اسلام، به عنوان واقعه عاشورا، گرفته است.

۴. از جمله پژوهش‌های جدید در این باره کتاب جریان‌شناسی فکری - سیاسی صدر اسلام تأثیف جواد سلیمانی است که متمرکز بر حوادث پس از رحلت پیامبر (ص) است.